

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH

Biuletyn

DOKUMENTY ROBOCZE • EKSPERTYZY • KOMUNIKATY • OPINIE • LISTY
SERIA Z • NR 32 - 2001 • LICZBA STRON 11 (s. 393-403) • © PISM • NR EGZ.

DOKUMENT ROBOCZY

Ekonomiczne skutki wydarzeń z 11 września 2001 roku dla Azji Południowo-Wschodniej.

Artur Gradziuk

**1. Wstęp – 2. Japonia – 3. Kraje nowouprzemysłowane – 4. Chińska Republika
Ludowa – 5. Wnioski**

1. Wstęp

Gdy minął pierwszy szok związany z zamachami terrorystycznymi w Stanach Zjednoczonych, analitycy, ekonomiści, rządy, międzynarodowe instytucje finansowe zaczęły rozważać konsekwencje gospodarcze tragicznych wydarzeń z Nowego Jorku, Waszyngtonu i Pensylwanii. Prognozy dotyczące wzrostu gospodarczego uległy korekcie i coraz częściej mówiono o możliwości wystąpienia recesji¹ w wielu krajach świata.

Horst Kohler, szef Międzynarodowego Funduszu Walutowego (*International Monetary Fund* – IMF) stwierdził, że zamachy terrorystyczne z 11 września 2001 roku będą miały wpływ na działalność gospodarczą szczególnie w Stanach Zjednoczonych, ale też w innych regionach świata. Charakter i czas trwania skutków zamachu w dużym

¹ Recesją przyjmuje się nazywać sytuację, gdy w kolejnych dwóch kwartałach w danym kraju odnotowuje się spadek PKB.

stopniu zależą od tego, jak kształtować się będzie zaufanie konsumentów i przedsiębiorców, które w chwili obecnej trudno jest ocenić². Ekonomiści IMF przewidują, że wzrost gospodarczy – globalny oraz krajów uprzemysłowionych (*industrial countries*) – w przyszłym roku będzie niższy niż wcześniej szacowano³. Gospodarka amerykańska w ostatniej dekadzie była główną siłą napędową rozwoju gospodarczego na świecie, dlatego też spowolnienie gospodarcze w USA negatywnie odbije się na kondycji gospodarczej innych krajów. Po ubiegłorocznej „drastycznej korekcie” przewartościowanego sektora nowych technologii, wydatki konsumpcyjne były jedynym czynnikiem, który utrzymywał wzrost produktu krajowego brutto (PKB) w USA. Po 11 września zaufanie konsumentów znacznie obniżyło się. Ma to nie tylko związek z niepewnością co do rozwoju wydarzeń politycznych, ale również co do własnej sytuacji materialnej. Niższe wydatki powodują obniżenie produkcji, a to łączy się z koniecznością zwolnień pracowników. W wielu branżach przemysłu nastąpiła redukcja zatrudnienia. Wyższe bezrobocie oznacza zmniejszenie wydatków prywatnych. Analitycy ze znanego nowojorskiego banku inwestycyjnego Goldman Sachs – dla przykładu – spodziewają się, że prywatna konsumpcja spadnie w czwartym kwartale roku o 3,5%. Przed atakiem przewidywano wzrost o 4%. Ci sami analitycy prognozowali, że wzrost gospodarczy w USA w bieżącym roku wyniesie 2,5%. Obecnie szacują spadek rocznego PKB o 2,5%⁴.

Wydarzenia z 11 września bardzo wyraźnie wpłyną na sytuację gospodarczą w Azji Południowo-Wschodniej, gdyż kraje regionu są bardzo wrażliwe na stan gospodarki amerykańskiej. Spadek obrotów handlowych z zagranicą oraz mniejszy napływ kapitału, zwłaszcza w formie inwestycji bezpośrednich sprawią, że region dotkliwie odczuje tę złą stronę procesu globalizacji. Forma i rozmiary skutków ekonomicznych w Japonii, krajach nowouprzemysłowionych i Chińskiej Republice Ludowej będą różne, co wynika z różnic wielkości i struktury gospodarczej tych krajów. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że gospodarka światowa jest obecnie w fazie spadkowej cyklu koniunkturalnego. Wydarzenia wrześniowe jedynie nasiliły tendencje recesyjne. Dlatego skutki zamachów terrorystycznych w USA w niniejszym tekście będą analizowane na tle ogólnej sytuacji gospodarczej w Azji Południowo-Wschodniej.

2. Japonia

Japonia, druga co do wielkości PKB gospodarka na świecie, już od 10 lat przeżywa poważne trudności. Zmieniające się często rządy przedstawiały kolejne programy naprawy sytuacji gospodarczej państwa, lecz oczekiwane rezultaty nie nadchodziły. Obecnie Japonię zapewne czeka czwarta recesja od 1991 roku. Wielu ekonomistów obawia się, że gospodarka weszła w okres jeszcze gwałtowniejszego kurczenia się niż w 1998 roku, w konsekwencji kryzysu azjatyckiego.

O ile przed 11 września prognozy dotyczące gospodarki Japonii nie były optymistyczne, to teraz prognozy są złe. Ponieważ w drugim i trzecim kwartale 2001 roku nastąpił spadek PKB (odpowiednio o 0,7% i 0,5%)⁵ to, zgodnie z definicją, w Japonii jest recesja. Skorygowano też prognozy dotyczące wielkości PKB w bieżącym roku przewidując spadek o 0,9% (wcześniej przewidywano spadek PKB Japonii o 0,5%)⁶. Spowolnienie gospodarki światowej, którego rozmiar będzie znacznie większy w

² *Statement of the Managing Director on the Situation of the World Economy and the Fund Response*. "News Brief" No. 01/98, October 5, 2001, www.imf.org.

³ *Ibidem*.

⁴ Tom Holland *Asian Economies Bracing for a Downturn*, "Far Eastern Economic Review", 11 października 2001, www.feer.com

⁵ *Japan GDP Shrinks, Confirms Recession*. Agencja Reuters, 6 grudnia 2001, <http://money.iwon.com/jsp>

⁶ *IMF Managing Director Horst Kohler Statement on the Global Economic Situation*. "News Brief" No. 01/115, 15 listopada 2001, www.imf.org.

wyniku konsekwencji ekonomicznych ataku terrorystycznego na USA, może sprawić, że kraj ten długo będzie wychodził z recesji. Silne powiązania z gospodarką światową czynią gospodarkę Japonii bardzo wrażliwą na czynniki zewnętrzne, zarówno negatywne, jak i pozytywne, choć te pierwsze w ostatnich kilku latach występują znacznie częściej.

Gospodarka japońska cierpi zarówno z powodu niekorzystnych zewnętrznych czynników cykliczno-koniunkturalnych, jak i wewnętrznych czynników strukturalnych. Najważniejsze symptomy złej sytuacji ekonomicznej to zmniejszający się eksport, dramatycznie spadające zyski przedsiębiorstw, obniżająca się produkcja przemysłowa i bardzo niskie notowania na tokijskiej giełdzie papierów wartościowych. Wielkie oczekiwania dotyczące naprawy japońskiej gospodarki towarzyszyły objęciu w kwietniu br. funkcji premiera przez Junichiro Koizumi. Dwa miesiące później ogłosił on swój plan gospodarczy, którego najistotniejszymi elementami są dwa zobowiązania: zmniejszenie wydatków publicznych i reforma banków, które obecnie funkcjonują pod ogromnym ciężarem nieściągalnych kredytów.

Wydarzenia z 11 września 2001 roku przyczyniły się do znacznego spadku notowań akcji na nowojorskiej giełdzie papierów wartościowych (*New York Stock Exchange* – NYSE). Proces globalizacji, który najdalej posunięty jest na międzynarodowym rynku finansowym, sprawił, że wraz ze spadkami na NYSE nastąpiły spadki indeksów na innych giełdach na całym świecie, w tym również na giełdzie w Tokio. Na początku października najważniejszy indeks na tokijskiej giełdzie – NIKKEI 225⁷ – spadł poniżej 10 000 punktów. Był to najniższy poziom od 1983 roku⁸. Ponieważ banki dużą część swoich aktywów trzymają w akcjach przedsiębiorstw notowanych na giełdzie, ich kapitał uległ znacznej erozji. Dodając do tego ogromną ilość nieściągalnych kredytów, sytuacja w sektorze bankowym zrobiła się „niebezpieczna” – wiele banków jest obecnie na krawędzi bankructwa. I można przypuszczać, że niektóre z nich zostaną postawione w stan upadłości, jeśli w ramach reform strukturalnych premiera Koizumi zostaną zaostżone przepisy księgowo zmuszające banki do zamieszczania nieściągalnych kredytów w bilansie finansowym.

Sytuację ekonomiczną dodatkowo pogarsza deflacja. We wrześniu indeks cen konsumpcyjnych⁹ spadł – dwudziesty czwarty miesiąc z rzędu – o 0,8% w stosunku do września ubiegłego roku¹⁰. Zjawisko to jest z entuzjazmem przyjmowane przez konsumentów, którzy mogą zwiększyć swoje realne wydatki, lecz pociąga za sobą niekorzystne skutki dla finansów publicznych – powiększa deficyt. Ponadto w czasie deflacji tracą również banki, gdyż spadek cen powoduje zmniejszenie przychodów przedsiębiorstw, a to utrudnia spłacenie zaciągniętych kredytów. W rezultacie powiększają się rozmiary nieściągalnych kredytów, zaś różnice między kredytowymi a depozytowymi stopami procentowymi są za małe, aby niespłacalność kredytów nie pociągnęła za sobą znacznego pogorszenia sytuacji finansowej banków. Ze względu na niepewną sytuację na świecie zmniejszyła się i tak już niska skłonność do konsumpcji, a co za tym idzie również popyt, można więc oczekiwać dalszego spadku cen.

Wzrostowi wydatków prywatnych nie sprzyja fakt samospelniania się negatywnej prognozy. Po 10 latach złej koniunktury obywatele popadli w głęboki pesymizm. Przekonanie, że zyski firm i dochody osobiste mogą w dłuższej perspektywie jedynie spadać sprawiło, że zarówno konsumenci, jak i przedsiębiorstwa starają się przede

⁷ NIKKEI 225 Average jest indeksem cenowo-ważonym. Obejmuje on 225 najlepszych japońskich spółek notowanych na parkiecie giełdy tokijskiej Tokyo Stock Exchange (TSE), m.in. Citizen Watch, Fuji Photo Film, Honda, NEC, Nippon Telephone & Telegraph (NTT), Sony, Toyota, Yamaha. Spółki te reprezentują około 18% wszystkich akcji notowanych na parkiecie podstawowym - [w]: Aleksander Weron, Rafal Weron *Inżynieria finansowa*. Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa, 1998, s. 78.

⁸ Gillian Tett *Economic Pressure Grows For Tokyo*. "Financial Times", 1 października 2001.

⁹ Indeks cen konsumpcyjnych (*Consumer Price Index - CPI*) jest miarą powstałą przez oszacowanie przeciętnego koszyka dóbr konsumpcyjnych nabywanych regularnie i stanowi podstawę zmian kosztów utrzymania. Udział poszczególnych dóbr w „koszyku” jest zależny od ich znaczenia w budżecie rodzinnym. Oszacowanie poziomu cen towarów i usług w danym okresie przy użyciu CPI polega na porównaniu ich bieżącego poziomu do wybranego okresu bazowego.

¹⁰ *Economic and financial indicators*, "The Economist", 17 – 23 listopada 2001, s. 112.

wszystkim oszczędzać. Sytuacji tej nie może odwrócić zwiększenie podaży pieniądza, m.in. przez obniżenie stóp procentowych do poziomu bliskiego zeru. Występują więc klasyczne symptomy pułapki płynności¹¹ – przy stopie międzybankowej wynoszącej 0,001% produkcja i ceny towarów spadają.

Poprawie stanu gospodarki nie pomoże eksport. We wrześniu jego wartość spadła o 18,3% w porównaniu z analogicznym okresem w roku poprzednim, zaś nadwyżka w handlu zagranicznym zmalała aż o 43,1%¹². Na tak dramatyczny spadek eksportu duży wpływ miały zamachy terrorystyczne w Stanach Zjednoczonych. Trudno obecnie oczekiwać, aby przy zmniejszonym zaufaniu konsumentów na świecie nastąpiło szybkie ożywienie obrotów handlowych z zagranicą.

Na razie nie ma wielu skutecznych krótkoterminowych rozwiązań zmierzających do poprawy sytuacji ekonomicznej Japonii. Wprawdzie pojawiły się pomysły, aby poprzez wydatki publiczne pomóc bankom w umarzaniu niespłacalnych kredytów, jednak istnieje obawa, że to posunięcie doprowadzi do poważnego kryzysu finansów publicznych. Obecnie dług publiczny w Japonii wynosi 130% PKB – najwyższy poziom wśród krajów uprzemysłowionych.

Rozwiązaniem pozytywnie oddziaływującym w dłuższym okresie powinno być przeprowadzenie reform sektorów bankowego i przedsiębiorstw, zmierzających do usunięcia zjawiska niespłacalności kredytów i zamknięcia niekonkurencyjnej części gospodarki japońskiej¹³. Być może ataki terrorystyczne w USA i ich konsekwencje ekonomiczne pozwolą premierowi Koizumi na uzyskanie mandatu zaufania i zarazem dadzą impuls do szybszego wprowadzenia tych trudnych, lecz koniecznych – w obecnej sytuacji gospodarczej – reform.

3. Kraje nowoprzemysłowione

Konsekwencje ekonomiczne wydarzeń z 11 września 2001 roku będą głęboko odczuwalne przez kraje nowoprzemysłowione (*Newly Industrialized Economies – NIEs*)¹⁴. Mniejsze, bardziej otwarte zewnętrznie kraje regionu już wcześniej zostały mocno dotknięte zmniejszeniem popytu zewnętrznego spowodowanym globalnym kryzysem sektora nowych technologii. Obecna sytuacja na świecie z pewnością pogłębi trudności gospodarcze NIEs.

Po 11 września ekonomiści skorygowali prognozy makroekonomiczne dla NIEs. IMF przewiduje, że w 2001 roku wzrost PKB dla NIEs wyniesie 1,2% (wcześniej prognozowano wzrost o 1,7%), natomiast w roku następnym – 2,3% (wcześniej – 4,2%)¹⁵. Jednocześnie oczekuje się, że ożywienie gospodarcze rozpocznie się dopiero w połowie przyszłego roku¹⁶.

Najgorsza sytuacja ma miejsce w **Singapurze**. Przez ponad 30 lat to państwo-miasto, przy dużej aktywności gospodarczej rządu, rozwijało się bardzo dynamicznie. W ostatnich latach poczyniono wielkie inwestycje w sektorze nowych technologii, dzięki czemu Singapur stał się jednym z największych na świecie eksporterów półprzewodników. Taki kierunek inwestycji miał zagwarantować miastu korzystną pozycję w erze informatycznej. Załamanie w sektorze miało bardzo negatywny wpływ

¹¹ Pułapka płynności jest przypadkiem występowania braku popytu na kredyty, niezależnie od wysokości stóp procentowych. Analizę teoretyczną zjawiska jako pierwszy przedstawił John Maynard Keynes.

¹² Emma Cowing *Japanese trade surplus rocked by terror*. "Financial Times", 23 października 2001.

¹³ Gillian Tett *Japan on the Brink*. "Financial Times", 2 października 2001

¹⁴ Kraje nowoprzemysłowione (NIEs) dzieli się na dwie grupy. Do pierwszej generacji NIEs - tzw. tygrysów azjatyckich - należą: Hong Kong, Korea Południowa, Singapur i Tajwan. Do drugiej generacji NIEs zalicza się: Filipiny, Indonezję, Malezję, Tajlandię.

¹⁵ *IMF Managing Director Horst Kohler Statement on the Global Economic Situation*. op. cit.

¹⁶ *Ibidem*.

nie tylko na eksport, ale również na produkcję przemysłową (spadek o 3,5% w pierwszych dwóch kwartałach br.). Już od połowy 2001 roku można mówić o recesji. W pierwszym kwartale PKB spadł o 10,8%, w drugim – o 10,7%¹⁷. Według ogłoszonych w październiku danych w trzecim kwartale PKB spadł o 5,6%¹⁸. Ekonomiści przewidują obecnie, że w 2001 roku PKB spadnie o 3% (przed zamachami w USA przewidywano spadek PKB o 0,5% – 1,5%), co będzie najgorszym wynikiem 36-letniej historii Singapuru¹⁹.

Tajwan to piąta co do wielkości gospodarka regionu. Wzrost gospodarczy kraju jest w dużym stopniu uzależniony od eksportu, a ponieważ przez ostatnie 12 miesięcy zagraniczne zamówienia zmniejszyły się o 26,8%²⁰, perspektywy ekonomiczne wyspy nie są optymistyczne. Tajwan, podobnie jak Singapur, poważnie odczuł załamanie sektora nowych technologii. Eksport produktów elektronicznych we wrześniu 2001 (w stosunku do września 2000 roku) spadł o 40,2%, natomiast sprzętu telekomunikacyjnego, drugiej co do wielkości kategorii eksportu, o 36,4%. Po wrześniowych zamachach w USA trudno spodziewać się poprawy sytuacji. Wprawdzie technicznie gospodarka nie jest jeszcze w fazie recesji, większość ekonomistów szacuje, że pod koniec roku PKB Tajwanu obniży się o 2%²¹.

Kryzys azjatycki w 1997 roku odkrył szereg słabości systemu gospodarczego **Hong Kongu** (Specjalnego Regionu Administracyjnego Chińskiej Republiki Ludowej) oraz położył kres *boomowi* inwestycji w nieruchomości. Od tamtej pory gospodarka Hong Kongu przeżywa spore trudności. Ponadto ci, którzy przewidywali ingerencję rządu chińskiego w kapitalistyczny system państwa-miasta po przyłączeniu byłej kolonii brytyjskiej do Państwa Środka głęboko się pomylili. Rząd w Pekinie nie ingerował w wolnorynkową gospodarkę Hong Kongu, ale dynamicznie rozwijająca się sąsiednia chińska prowincja Guangdong wyrosła na poważnego konkurenta dla jego interesów gospodarczych. Wiele przedsiębiorstw, funkcjonujących po kryzysie azjatyckim na krawędzi opłacalności, w celu obniżenia kosztów zaczęło przenosić swoją działalność do pobliskiego Shenzen, jednego z najszybciej rozwijających się miast na świecie, a zarazem o wiele tańszego niż Hong Kong. Do wspomnianych problemów po 11 września doszedł kolejny: perspektywa spadku eksportu. Czynnikiem ten wpłynie na opóźnienie nadejścia ożywienia gospodarczego, dlatego ekonomiści przewidują obniżenie PKB o 0,4%²².

Korea Południowa jest bardziej odporna na niekorzystne czynniki zewnętrzne niż Singapur, Tajwan i Hong Kong. Świadczą o tym relatywnie lepsze wyniki makroekonomiczne: wzrost PKB o 3,7% w pierwszym kwartale oraz 2,7% w drugim kwartale²³. Jednak skutki wydarzeń z 11 września nie ominą również tego kraju. Niektórzy analitycy przewidywali lekki wzrost zaufania przedsiębiorców i konsumentów na rynku wewnętrznym, co mogłoby zaowocować ożywieniem gospodarczym w przyszłym roku. Obecnie są oni sceptyczni i obniżają swoje prognozy dotyczące PKB. Przewiduje się, że tegoroczny wzrost gospodarczy wyniesie około 2%²⁴.

W pierwszym półroczu 2001 roku w **Malezji** miało miejsce poważne spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego do poziomu 1,7% (w pierwszym półroczu 2000 roku wzrost gospodarczy wyniósł 9,7%)²⁵. Przyczyn spowolnienia należy upatrywać w spadku eksportu produktów elektrycznych i elektronicznych (stanowiących 60% eksportu), co miało przełożenie na niższy poziom konsumpcji i inwestycji. Obecnie trudno oczekiwać

¹⁷ Trish Saywell *In Contraction.* "Far Eastern Economic Review". 13 września 2001, www.feer.com

¹⁸ Assif Shamcen, Roger Mitton *A setback for Best-Laid Plans.* "Asiawceek", 26 października 2001, www.asiawceek.com.

¹⁹ *Asian Development Outlook 2001 Update.* Asian Development Bank, s. 34. Raport dostępny na stronie internetowej: www.adb.org

²⁰ Alexandra Hamey, Bayan Rahman *Taiwan and Japanese export fall as slowdown hits.* "Financial Times", 22 października 2001.

²¹ Ibidem.

²² *Asian Development Outlook 2001 Update.* s. 28, op. cit.

²³ *Emerging-market indicators.* "The Economist", różne numery.

²⁴ *Asian Development Outlook 2001 Update.* s. 31, op. cit.

²⁵ Ibidem, s. 63.

poprawy sytuacji gospodarczej. Premier Mahathir Mohamad, po wydarzeniach w USA obniżył oficjalnie zakładany wzrost PKB kraju z 2%-3% do 1%-2%. Jednak ekonomiści pracujący w sektorze prywatnym cel ten określają jako zbyt optymistyczny przewidując wystąpienie recesji w dwóch ostatnich kwartałach roku oraz spadek PKB 2001 roku o około 0,5%²⁶.

Tajlandię również czeka trudny okres. Eksport stanowi 65% PKB kraju. Ogłoszone w sierpniu wyniki pokazują, że w ciągu roku jego poziom spadł o 12%, głównie na skutek zmniejszenia zamówień zagranicznych na komponenty do komputerów. Przewidywana recesja w USA uderzy w eksport innych towarów, w wyniku czego może dojść do pogłębienia negatywnego trendu w handlu zagranicznym. W tej sytuacji ekonomiści skorygowali prognozy dotyczące PKB: przed 11 września szacowano wzrost o 3,5%, obecnie mówi się o tym, że wyniesie on około 1,5%²⁷.

Filipiny raczej unikną recesji, która prawdopodobnie wystąpi w niektórych krajach regionu. Wprawdzie eksport w pierwszych trzech kwartałach 2001 roku (w porównaniu z rokiem poprzednim) spadł o 14,1%²⁸, jednak dzięki przywróceniu stabilizacji politycznej (po ubiegłorocznych demonstracjach ulicznych i odwołaniu ze stanowiska prezydenta Josepha Estrady) nastąpił większy napływ inwestycji zagranicznych. Ponadto wzrosły wydatki konsumpcyjne, co w dużym stopniu przyczyniło się do wzrostu PKB o 3,3% w pierwszym półroczu bieżącego roku²⁹. Przed wrześniowymi wydarzeniami szacowano wzrost gospodarki o 3,1%. Jednak wskutek niższego zaufania amerykańskich konsumentów (eksport do USA stanowi około jedną trzecią eksportu Filipin) przewiduje się dalszy spadek eksportu, co wpłynęło na obniżenie prognoz dotyczących tegorocznego wzrostu PKB o 0,5%³⁰.

W ostatnich latach niestabilność polityczna bardzo negatywnie oddziaływała na gospodarkę **Indonezji**, paralizując poczynania na płaszczyźnie polityki gospodarczej i odstraszać potencjalnych inwestorów zagranicznych. Obejmując w lipcu br. urząd prezydenta Megawati Sukarnoputri zapowiedziała doprowadzenie gospodarki do stabilności, czemu pomóc ma zawarte porozumienie z IMF, a jednym z głównych celów jest obniżenie deficytu budżetowego. Po atakach terrorystycznych w USA realizacja założonych celów ekonomicznych będzie utrudniona. Wprawdzie Indonezja jest mniej niż Malezja i Singapur uzależniona od eksportu produktów i komponentów elektronicznych, lecz globalny spadek zaufania konsumentów na pewno negatywnie odbije się na krajowym eksporcie, który stanowi ponad jedną trzecią PKB. Dlatego też weryfikacji uległy prognozy dotyczące tegorocznego wzrostu gospodarczego: ekonomiści z Asian Development Bank w kwietniu br. szacowali wzrost PKB o 4,2%, obecnie przewidują wzrost o 3,2%³¹.

Skutki zamachów terrorystycznych w USA będą szczególnie dotkliwe dla eksportu z NIEs. Ubiegłoroczne załamanie w sektorze nowych technologii było ciężkim ciosem dla producentów i eksporterów komponentów do komputerów z krajów regionu, a więc i dla NIEs, co widoczne jest przy analizie wskaźników makroekonomicznych ostatnich kilkunastu miesięcy. Obecna sytuacja w gospodarce światowej zapewne sprawi, że spadek popytu na eksport z krajów regionu będzie jeszcze większy, i uderzy nie tylko w sektor nowych technologii. Dla przykładu w Indonezji przewiduje się, że na skutek globalnego zmniejszenia się skłonności do konsumpcji zamówienia importowe dla lokalnego przemysłu tekstylnego i obuwniczego spadną o 20%³². Najbardziej ucierpią kraje, w których wskaźnik eksport/PKB jest najwyższy. Takie kraje jak Singapur (eksport

²⁶ Tom Holland *Asian Economies Bracing for a Downturn*. op. cit.

²⁷ *Asian Development Outlook 2001 Update*. s. 71, op. cit.

²⁸ Deidre Sheehan *Turn of the Tide?* "Far Eastern Economic Review". 15 listopada 2001, www.feer.com

²⁹ *Asian Development Outlook 2001 Update*. s. 66, op. cit.

³⁰ Ibidem, s. 68.

³¹ Ibidem, s. 58.

³² Angus Grigg *Indonesia's Hopes for Export-led Recovery Hit*. "Financial Times", 25 września 2001.

stanowi około 130% PKB), Hong Kong (105%), Malezja (100%) i Tajwan (50%)³³ wyraźnie brną w kierunku recesji. Korea Południowa, której eksport stanowi około 36% PKB³⁴, w proporcjonalnie mniejszym stopniu odczuje załamanie sprzedaży za granicą. O ile firmy z sektora nowych technologii, takie jak LG Electronics, która sprzedaje 55% swoich produktów poza Koreą, z czego jedna trzecia przypada na Stany Zjednoczone³⁵, na pewno będą zmuszone do szukania nowych rynków zbytu, to straty w eksporcie tego sektora mogą być przynajmniej częściowo zrekompensowane wzrostem sprzedaży w przemyśle stoczniowym i motoryzacyjnym (gdzie umowy zakupu zawarte zostały dużo wcześniej).

Na pogorszenie handlu z regionem Azji Południowo-Wschodniej mogą mieć też wpływ prowadzone działania wojenne na terenie Afganistanu. Towarzystwa ubezpieczeniowe podniosły stawki polis tranzytowych wprowadzając dodatek wojenny dla statków przepływających w okolicy Zatoki Perskiej. Podwyższa to koszty transportu, a więc również ceny towarów importowanych w krajach przeznaczenia. Rezultatem może być pewne zmniejszenie zamówień importowych. Dodatkowo oznacza to trudności finansowe dla armatorów z Hong Kongu, Singapuru i Tajwanu, którzy przy wysokiej międzynarodowej konkurencji w transporcie morskim funkcjonują przy marginalnym zysku.

Atak w USA wpłynie nie tylko na spadek eksportu, lecz również na inwestycje. Wielka wyprzedaż akcji na światowych rynkach finansowych w drugiej połowie września stanowi dowód zwiększenia się awersji do ryzyka wśród inwestorów portfelowych. Azja Południowo-Wschodnia jest bardzo wrażliwa na negatywne objawy na światowych giełdach: gdy w pierwszych trzech tygodniach po ataku indeks Dow Jones Industrial Average³⁶ spadł o 8%, indeksy na giełdach azjatyckich spadły o kilkanaście procent. Wprawdzie w październiku na niektórych giełdach notowania akcji wzrosły, jednak nie osiągnęły one poziomu sprzed 11 września. Najbardziej ucierpiały - podobnie jak na giełdach całego świata - firmy z branż ubezpieczeniowej, lotniczej i turystycznej.

Poważniejsze skutki ekonomiczne może przynieść zmniejszenie inwestycji bezpośrednich (*Foreign Direct Investment* - FDI). Brak nowych inwestycji w regionie, który tradycyjnie jest silnie uzależniony od FDI, pogłębi trudności NIEs. Bezpośredni wpływ na to będą miały takie czynniki jak: spadek przychodów korporacji transnarodowych, cen akcji oraz wyższa awersja do ryzyka. W przypadku niektórych krajów najpoważniejsze konsekwencje może mieć ostatni z wymienionych czynników. Przedsiębiorstwa zagraniczne i instytucje finansowe coraz poważniej biorą pod uwagę zagrożenia wynikające z ekstremizmu religijnego. Szczególnie istotne znaczenie może to mieć w przypadku Indonezji. Jest to największy na świecie kraj muzułmański, gdyż mieszka tam ponad 170 mln wyznawców islamu, co stanowi 80% ogólnej liczby ludności³⁷. Po zamachach terrorystycznych w USA doszło do licznych zamieszek i antyamerykańskich demonstracji przeprowadzonych przez różne organizacje islamskie, podczas których uczestnicy sprzeciwiali się oficjalnemu przyłączeniu się Indonezji do koalicji antyterrorystycznej. Wydarzenia te w znacznym stopniu podważyły starania pani prezydent Sukarnoputri w kierunku przyciągnięcia kapitału zagranicznego, niezbędnego do ożywienia gospodarczego w kraju. Z tego samego powodu mogą obniżyć się FDI do

³³ Dane na podstawie: *Country tables of Asian Development Bank. Key Indicators 2001*. Asian Development Bank www.adb.org

³⁴ Ibidem.

³⁵ Kim Jung Min *Clinching at Straws*. "Far Eastern Economic Review". 18 października 2001, www.feer.com.

³⁶ Dow Jones Industrial Average (DJIA) jest najważniejszym indeksem giełdowym na NYSE. Oblicza się go jako ważoną średnią arytmetyczną cen akcji 30 wielkich amerykańskich przedsiębiorstw przemysłowych, których skład i udział w indeksie ulega zmianie. Obecnie są to m.in. American Express, Boeing, Exxon Mobile Corp., General Electric Co., General Motors Corp., Johnson & Johnson, Mc Donald, United Technologies, Walt Disney Co.,

³⁷ Penny Crisp *The War Of The Worlds*. "Asiaweek", 28 września 2001, www.asiaweek.com.

Malezji, Filipin i Tajlandii. Wprawdzie ekstremizm islamski jest tam zjawiskiem marginalnym, jednak ze względu na obecną sytuację polityczną na świecie można się spodziewać, że inwestorzy będą unikać ryzyka inwestycji w krajach uznawanych – w mniejszym lub większym stopniu – za muzułmańskie.

Obecna sytuacja gospodarcza wpłynie negatywnie na działalność gospodarczą w NIEs. Najbardziej narażone na skutki wydarzeń z 11 września są sektory lotniczy, ubezpieczeniowy i turystyczny. Spadek wydatków na turystykę szczególnie dotkliwy będzie dla krajów, w których mają one istotne znaczenie gospodarcze, tj. w Tajlandii i Malezji. Mniejsza ilość turystów to również niższe przychody w sektorze usług, który jako kolejny znajduje się na długiej liście sektorów dotkniętych wydarzeniami wrześniowymi. Wszelkie oczekiwania dotyczące ożywienia w sektorze nowych technologii zniknęły, można się więc spodziewać pogłębienia trudności przedsiębiorstw tej branży. Globalny spadek zaufania konsumentów i niższe zamówienia zagraniczne dodatkowo uderzą w producentów dóbr nisko-przetworzonych (ubrań, obuwia, zabawek), którzy stanowią ważny segment rynku NIEs. W tej sytuacji trudno liczyć na zrekomensowanie niższych inwestycji zagranicznych inwestycjami lokalnego sektora prywatnego. Nieuniknione będą też masowe zwolnienia pracowników. W Hong Kongu w październiku br. stopa bezrobocia wyniosła 5,5%, co jest najwyższym poziomem w ciągu ostatnich lat³⁸. W najbliższych miesiącach można się spodziewać wzrostu bezrobocia również w innych NIEs, a poprawa sytuacji na rynku pracy nie nastąpi wcześniej niż w połowie przyszłego roku, kiedy przewidywany jest początek ożywienia gospodarczego.

Zarówno członkostwo w WTO, jak i inwestycje związane z przyznaniem Pekinowi organizacji igrzysk olimpijskich w 2008 roku mogą nieco oddalić negatywne skutki wydarzeń z 11 września. Ataki terrorystyczne w pewnym sensie mogą również pomóc chińskiej gospodarce. Andy Xie, ekonomista z Morgan Stanley z Hong Kongu uważa, że „stworzyły one strategiczną kotwicę dla amerykańsko-chińskich stosunków. To znacznie zredukowało ryzyko inwestycji w Chinach”³⁹. Spotkanie George W. Bush – Jiang Zemin, jakie miało miejsce w październiku br. podczas corocznego forum APEC (*Asia-Pacific Economic Cooperation*) w Szanghaju polepszyło – napięte po kwietniowej kolizji w pobliżu wyspy Hainan amerykańskiego samolotu szpiegowskiego z chińskim myśliwcem – stosunki chińsko-amerykańskie. Lepsze, bardziej stabilne i przewidywalne stosunki na pewno pomogą amerykańskim korporacjom w podjęciu decyzji dotyczących wielkich projektów inwestycyjnych w ChRL. Bezpośrednio po spotkaniu prezydentów Chin i USA m.in. Microsoft, Hewlett-Packard, i General Motors zapowiedziały zwiększenie inwestycji w Państwie Środka⁴⁰. W okresie, gdy gospodarka światowa jest na krawędzi recesji, wciąż dynamicznie rozwijające się Chiny są bardzo atrakcyjnym krajem dla inwestorów. Postępująca liberalizacja współpracy gospodarczej z zagranicą będzie wymagać restrukturyzacji chińskiej gospodarki w celu sprostania wzrastającej konkurencji na rynku wewnętrznym i globalnym. A zatem można stwierdzić, że reformy muszą być kontynuowane, gdyż nie ma innej drogi do osiągnięcia w/w celu oraz – w dłuższej perspektywie – modernizacji kraju.

4. Chińska Republika Ludowa

Wśród krajów Azji Południowo-Wschodniej Chińska Republika Ludowa (ChRL) najlepiej przetrwała okres spowolnienia gospodarki światowej pogłębionego wydarzeniami z 11 września 2001. Wprawdzie w bieżącym roku trudno będzie poprawić, czy nawet powtórzyć 8% wzrost PKB z roku poprzedniego, jednak większość ekonomistów szacuje

³⁸ Cesar Bacani *A False Bottom*. „Asiaweck”, 30 listopada 2001, www.asiaweck.com

³⁹ Allen T. Cheng *Just One Way Out*. op. cit.

⁴⁰ Michael Vatikiotis, Ben Dolven, David Murphy *Terror Throws Us Together, For Now*. „Far Eastern Economic Review”, 1 listopada 2001, www.feer.com

stopę wzrostu PKB na około 7,5% w tym roku i przynajmniej 7% w 2002 roku⁴¹. ChRL jest mniej podatna na niekorzystne działanie czynników zewnętrznych (takich jak np. spadek popytu globalnego) niż inne kraje regionu. Eksport stanowi zaledwie około 20% PKB⁴², gdy tymczasem dla „tygrysów azjatyckich” wskaźnik ten jest kilkakrotnie wyższy. Ponadto przeważającą część chińskiego eksportu stanowią towary o niskim stopniu przetworzenia (zabawki, buty, tekstylia), co uchroniło ten kraj przed skutkami załamania się popytu w sektorze elektronicznym i nowych technologii, tak dotkliwymi np. dla Tajwanu i Singapuru. Jednak wobec globalnego spadku skłonności do konsumpcji można przypuszczać, że w najbliższych miesiącach nastąpi spadek również eksportu dóbr niskoprzetworzonych.

Ogłoszone w połowie października przez Narodowe Biuro Statystyczne (*National Bureau of Statistics* – NBS) dane makroekonomiczne gospodarki chińskiej za pierwsze trzy kwartały 2001 roku brzmią optymistycznie. PKB wyniósł 6,7227 bln yuanów (807 mld USD), co oznacza wzrost (w cenach stałych) o 7,6% w porównaniu z analogicznym okresem w roku poprzednim. Co szczególnie istotne, eksport wzrósł o 7% (do 195 mld USD), zaś import o 11,2% (do 181.4 mld USD)⁴³. Jednak porównując z danymi z 2000 roku, kiedy to miał miejsce wzrost eksportu o 27,8%, widać, że również Chiny odczuły skutki globalnego spowolnienia gospodarczego. Wspomniane skutki jeszcze wyraźniej widać, gdy zanalizuje się tegoroczne dane: przez pierwsze cztery miesiące eksport rósł nadal w stosunkowo wysokim, 10-15% tempie⁴⁴, lecz ten pozytywny trend został zahamowany; w czerwcu eksport nieznacznie obniżył się, w sierpniu był na stałym poziomie, zaś we wrześniu wzrósł o 4,4%⁴⁵. W świetle spadku zaufania konsumentów i wydatków w USA po atakach terrorystycznych z 11 września, nawet znaczne przewagi komparatywne i niska wrażliwość na cykle technologiczne nie uchronią chińskiego eksportu od spadku w ostatnim kwartale, co nie pozostanie bez wpływu na roczny bilans handlowy ChRL.

W celu utrzymania wzrostu PKB na poziomie powyżej 7%, przy niższym niż oczekiwano wzroście eksportu, rząd będzie starał się pobudzać popyt wewnętrzny przez zachęcanie do większych wydatków konsumpcyjnych i podniesienie wydatków budżetowych na zaplanowane inwestycje, szczególnie na infrastrukturę. Działania te znajdują potwierdzenie w oświadczeniu NBS, że *rząd ChRL będzie starał się stymulować popyt wewnętrzny, przyspieszać reformy i zwiększać wolumen eksportu w celu osiągnięcia siedmio-procentowej stopy wzrostu PKB*⁴⁶.

Poważniejszy wpływ niż ekonomiczne skutki wydarzeń z 11 września na gospodarkę chińską może mieć przystąpienie do Światowej Organizacji Handlu (*World Trade Organization* – WTO). Członkostwo w WTO przede wszystkim ujawni, jak wiele reform powinien jeszcze rząd przeprowadzić. Najważniejsze na liście rzeczy do zrobienia są reformy przedsiębiorstw państwowych oraz banków.

Przedsiębiorstwa państwowe stanowią poważne obciążenie dla budżetu. Funkcjonują one nieefektywnie, wiele z nich przynosi ogromne straty (np. w przemyśle wydobywczym, petrochemicznym, obronnym), które są pokrywane ze środków państwowych. Po przystąpieniu do WTO trudno im będzie sprostać nie tylko konkurencji międzynarodowej, ale też wzrastającej konkurencji na rynku wewnętrznym. Z pewnością duża ich liczba ulegnie bankructwu, inne zostaną przejęte przez kapitał zagraniczny lub krajowy. W tej sytuacji należy spodziewać się zwiększenia stopy bezrobocia, co rodzi nowy problem, z którym rząd również będzie musiał sobie poradzić.

⁴¹ Tom Holland *Growth at a Price*. "Far Eastern Economic Review". 25 października 2001, www.feer.com

⁴² *Country tables of Asia Development Bank. Key Indicators 2001*. Asian Development Bank, www.adb.org

⁴³ *China's National Economy Keeps Steady growth in First Three Quarters*. Agencja prasowa Xinhua, 16 października 2001, www.xinhuanet.com.

⁴⁴ Dane mierzone w stosunku do analogicznego okresu z roku poprzedniego.

⁴⁵ *China growing, but not as fast*. The Economist Intelligence Unit, 23 października 2001, www.chinaonline.com/eiu/.

⁴⁶ *China's National Economy Keeps Steady growth in First Three Quarters*. op. cit.

Niemal wszystkie banki są bankami państwowymi. W związku z tym nie mają one faktycznej pełnej swobody w udzielaniu kredytów według kryteriów komercyjnych, a naciski ze strony rządu na finansowanie projektów rządowych czynią je raczej pasywnymi agentami finansowymi. Wiele z kredytów udzielonych według priorytetów rządowych to kredyty nieściągalne, których wartość w pierwszej połowie 2001 roku przekroczyła 1 mld USD⁴⁷. Cierpią na tym przede wszystkim przedsiębiorstwa prywatne, które są dyskryminowane w przypadku ubiegania się o udzielenie kredytu. Dodatkowo działalność banków charakteryzują m.in.: słabe zarządzanie płynnością finansową, zła infrastruktura informatyczna, niewłaściwe standardy rachunkowe, wysokie koszty operacyjne, nadmierne zatrudnienie i niski poziom kwalifikacji pracowników⁴⁸. Pojawienie się zagranicznej konkurencji po przystąpieniu do WTO (Chiny udzieliły licencji na działalność siedmiu zagranicznym bankom) wymusi przyspieszenie reform w sektorze bankowym.

Najważniejsze pytanie, jakie można postawić, to czy chińska gospodarka wytrzyma obecne zakłócenia globalne na tyle, aby sprawnie kontynuować reformy?

5. Wnioski

Gospodarki wielu krajów Azji Południowo-Wschodniej były na krawędzi recesji jeszcze przed tragicznymi atakami terrorystycznymi w Stanach Zjednoczonych, o czym najlepiej świadczą wskaźniki makroekonomiczne państw regionu w pierwszym półroczu 2001 roku. Obecnie, przy większym spowolnieniu wzrostu gospodarczego w USA, pogłębienie złej sytuacji ekonomicznej na Dalekim Wschodzie jest bardziej prawdopodobne niż rychłe ożywienie. Niższy eksport, mniejsze inwestycje zagraniczne, spadek popytu wewnętrznego i produkcji oraz wzrost bezrobocia przyniosą kolejny w ciągu zaledwie czterech lat (po kryzysie azjatyckim) wstrząs gospodarczy dla regionu. Skutki będą najmocniej odczuwalne w bardziej otwartych zewnętrznie, silnie nastawionych na eksport krajach, mniej w Chinach, które kontynuując reformy gospodarcze nadal będą się rozwijać w trudnym do osiągnięcia przez inne kraje tempie wzrostu gospodarczego.

Czynnikiem dodatkowo utrudniającym szybkie wyjście z trudności gospodarczych może okazać się mniejsze skupienie uwagi właściwych instytucji międzynarodowych i rządów na problemach gospodarczych Azji Południowo-Wschodniej. W najbliższych miesiącach świat koncentrować się będzie przede wszystkim na działaniach wojennych w Afganistanie prowadzonych w ramach walki z terroryzmem. Kraje regionu przyłączyły się do koalicji antyterrorystycznej i – w mniejszym lub większym stopniu – popierają USA w rozpoczętej 7 października 2001 roku wojnie. Można zadać pytanie, jakie znaczenie udzielone poparcie będzie miało dla interesów gospodarczych państw Dalekiego Wschodu w dłuższym okresie? Trudno przewidzieć, kiedy odpowiedź na to pytanie będzie znana. Pewne jest natomiast, że w regionie powinny być kontynuowane reformy strukturalne w celu budowy solidnych fundamentów ochrony przed negatywnymi skutkami globalizacji, tak dotkliwymi w czasie kryzysu azjatyckiego w 1997 roku oraz po 11 września 2001 roku.

Gospodarcze konsekwencje wrześniowych zamachów terrorystycznych będą poważniejsze dla krajów Azji Południowo-Wschodniej niż dla innych regionów świata⁴⁹, co wynika z dużej zależności sytuacji gospodarczej Japonii i NIEs od koniunktury w Stanach Zjednoczonych. Trwające od 1997 roku trudności w ożywieniu gospodarczym stawiają pod znakiem zapytania wcześniejsze przypuszczenia, że w XXI wieku Daleki

⁴⁷ Allen T. Cheng *Just One Way Out*. "Asiaweek", 19 października 2001, www.nsiaweek.com

⁴⁸ *The Chinese Economy. Fighting Inflation, Deepening Reforms*. A World Bank Country Study, Washington D.C., 1996, s. 34.

⁴⁹ Zob. *IMF Managing Director Horst Kohler Statement on the Global Economic Situation*. op. cit.

Wschód stanie się centrum światowej gospodarki. Jednak nie wykluczone, że taką pozycję może uzyskać Chińska Republika Ludowa. Niektórzy ekonomiści przewidują, że pod koniec drugiej dekady XXI wieku PKB Chin mierzony metodą parytetu siły nabywczej będzie wyższy od PKB USA⁵⁰. Mając świadomość potencjału gospodarczego ChRL administracja prezydenta George'a W. Busha zmieniła oficjalne nastawienie w stosunku do Państwa Środka, określając Chiny jako „strategicznego konkurenta” (administracja Bill'a Clintona określała Chiny jako „strategicznego partnera”). Ocieplenie stosunków chińsko-amerykańskich, jakie nastąpiło po spotkaniu prezydentów Bush'a i Jiang'a w Szanghaju nie zmieni obaw Stanów Zjednoczonych, że ChRL może w przyszłości zagrozić gospodarczej i politycznej hegemonii jedyne obecnie supermocarstwa.

⁵⁰ Zob. Angus Maddison *Chinese Economic Performance in the Long Run*. OECD, Paris, 1998.